

УДК 007:304:070

**ІДЕЙНА ТРАНСФОРМАЦІЯ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ
ПОГЛЯДІВ ІВАНА ФРАНКА ВІД СОЦІАЛІСТИЧНИХ
ДО НАЦІОНАЛЬНИХ ІДЕАЛІВ
(ПУБЛІЦИСТИЧНИЙ АСПЕКТ)**

Галина Синичич

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
бул. Генерала Чупринки, 49, 79044, Львів, Україна, e-mail: journft@franko.lviv.ua*

Проаналізовано поетапну трансформацію суспільно-політичних поглядів Івана Франка в контексті його публіцистики. Подається цілісна концепція еволюції світогляду від соціалістичних до національних ідеалів.

Ключові слова: Іван Франко, світогляд, суспільно-політичні ідеали, українська нація, публіцистика, соціалізм, концепція.

Суспільно-політичні погляди Івана Франка, його національні та культуротворчі концепції, були і залишаються найцікавішими темами для франкознавців. Актуальність наукових пошуків полягає в тому, що на сьогодні не вироблена цілісна система поглядів на трансформацію політичної свідомості Івана Франка, не сформульовані повністю концептуальні засади та проблематика його публіцистики. Адже на основі цих філософських ідей можна створити сучасну модель національного та культурного розвитку українського суспільства.

Наукове вивчення світогляду Івана Франка має дві давні суперечливі традиції, що були вироблені радянською та зарубіжною франкознавчими школами. Жодна з двох протилежних позицій (радянська і діаспорна) у вивченні публіцистичної спадщини Івана Франка не вибудувала цілісної концепції його світогляду. Адже радянські франкознавці розглядали суспільно-політичні погляди Івана Франка під соціалістичним мікроскопом на невеликому відрізку його ранньої творчості, франкознавці з діаспори акцентували переважно на національному періоді. Концептуальна проблема еволюції світогляду Івана Франка від соціалістичних до національних ідеалів актуальна і майже не вивчена.

Наша мета — простежити еволюційний розвиток світогляду Івана Франка від романтичних захоплень соціалізмом до критичного сприйняття марксистських доктрин і рішучого переходу на позиції національно-самостійницької ідеології

За нашою концепцією, трансформація світогляду Івана Франка як мислителя, політика і публіциста відбувалася впродовж трьох етапів. До речі, три етапи світоглядного розвитку Франка виокремлювали діаспорні франкознавці,

зокрема, Юрій Лавріненко у праці «Дещо до еволюції світогляду Івана Франка», а також професор Михайло Нечиталюк у книзі «Оружием публициста: вопросы истории, проблематики, идеологической функции, мастерства публицистики Ивана Франко», але це секціонування відбувалося лише в контексті його соціалістичних поглядів. Ми ж подаємо нову цілісну концепцію поетапного розвитку світогляду Івана Франка від соціалістичних до національних ідеалів.

Перший етап становлення суспільно-політичних поглядів (кінець 70-х — поч. 80-х рр. XIX ст.) — етап романтичних захоплень соціалістичними ідеями. Цей період формування свого політичного світогляду Іван Франко називав «соціалізмом по симпатії». Варто виокремити чотири причини детального вивчення Іваном Франком цієї доктрини та його переходу до співпраці з польськими соціалістами. Насамперед, він розчарувався у своїх соратниках, які, після так званого третього судового соціалістичного процесу в Галичині, під час якого Івану Франку інкримінували участь у таємній соціалістичній організації, відвернулися від нього, затаврувавши словом «соціаліст». По-друге, Іван Франко вважав, що соціалізм запровадить справедливий суспільний лад, усуне всяку суспільну нерівність, допоможе подолати економічну кризу, що на зріла в Галичині. По-третє, підставою для формування соціалістичного світогляду були його взаємини з Михайлом Драгомановим. Четверта причина — усвідомлення Іваном Франком нездатності москвофільського і народовського таборів вирішити національні та соціальні питання. Але одразу, намагаючись адаптувати соціалістичні теорії до української суспільної дійсності, Франко в своїх поглядах розходиться з марксистами, наприклад, в праці «Про соціалізм». У цьому творі Іван Франко подає таку дефініцію соціалізму: «Соціалізм — це прагнення усунути всяку суспільну нерівність, всякий визиск і всяке убожество, запровадити справедливий, щасливіший від теперішнього лад. Соціалізм суперечить усякому поділу — він не хоче відбирати від одних і давати іншим» [6; 167]. Це визначення соціалізму йде в розріз з марксистським вченням про диктатуру пролетаріату, завдання якої полягало у придушенні опору та ліквідації експлуататорських класів. Диктатура пролетаріату — це не Франків ідеал вільної умови громади з громадою, що базується на згоді, братерстві та справедливості, а панування більшості над меншістю.

Другий етап еволюції суспільно-політичних поглядів (друга половина 80-х — початок 90-х XIX) — етап критичного аналізу марксистських концепцій. Мислитель не лише усвідомлює денаціональні тенденції марксизму, хиткість аргументів марксистських теорій, а й ті негативні наслідки, які вони можуть спричинити у разі їхньої практичної реалізації. До того ж, у цей час Іван Франко зрозумів, що соціалізм в Росії та Польщі має шовіністичне та імперіалістичне забарвлення. Він також протиставляє соціал-демократичній теорії свої етичні, християнські, громадівські постулати соціалізму. Своє ставлення до марксистських ідей він формулює в статтях: «Із історії робітничого руху в Австрії», «Ukraina irredenta», «До історії соціалістичного руху», «А. Фаресов. Народники і марксисты», «Що таке поступ?», «Соціалізм і соціал-демократизм».

Зокрема, Іван Франко демонструє негативне ставлення до марксистських ідей в рецензії на книгу «Ukraina irredenta» Юліана Бачинського. Марксистське вчення Іван Франко означає як «простолінійне доктринерство» [4; 391]. Зауважимо, що визначний публіцист вживає не просто слово «доктрина», яке позначає наукову або філософську теорію, а «доктринерство» — формальне до-

держання абстрактної теорії, навіть коли вона суперечить практиці. Різниця етимології цих слів підкреслює глибокий антагонізм між марксистським соціалізмом та соціалістичними ідеалами, які сповідував Іван Франко. Він усвідомив вузькість марксистських постулатів, їхню близькозорість щодо історичних понять, нігілізм таких важливих, особливо для українського народу, явищ, як національність та національна держава, релігія.

Фактологічне підґрунтя під свою попередню критику марксизму Іван Франко підводить у статті «Соціалізм і соціал-демократизм», що була надрукована в журналі «Житє і слово» за 1897 рік. Стаття яскраво ілюструє ідейну еволюцію Івана Франка, яка завершилася його розчаруванням у соціал-демократичній доктрині. Іван Франко, чи не найперший в Україні, розгледів у теоріях німецького соціал-демократизму великодержавний шовінізм. «Сі дивоглядні слова, так характерно соціал-демократичні через своє самохвальство, показують нарешті, на чім основували Маркс і Енгельс свою претензію до всесвітньої диктатури: Німеччина — то голова всієї людськості» [3; 483]. У цих словах публіцист виявляє своє розуміння фальшивості теорії космополітизму та інтернаціоналізму, якою послуговуються послідовники марксизму, розуміє, що ця німецька зверхність соціал-демократів є реальною загрозою для національного розвитку кожної держави. Критичний аналіз марксистського соціалізму та його продовження у політичній практиці соціал-демократизму Іван Франко подає у праці: «Що таке поступ?» Обіцяна соціал-демократами народна держава, що мала б стати гарантом людського поступу, на його думку, перетворилася б на велику народну тюрму. Адже, основна її засада — це встановлення «опіки», що має виразні риси диктатури, над людиною. «Та всевозможна сила держави налягла би страшним тягарем на життя кожного поодинокого чоловіка. Власна воля, власна думка кожного чоловіка мусила б щезнути, занідіти, бо, ануж, держава признає її шкідливою, непотрібною» [5; 471] — Франків етичний персоналізм ніяк не узгоджувався з деперсоніфікованою соціалістичною формацією.

Публіцист також відчував, яку небезпеку містять футуристичні плани комуністів. «Їхня програма державного соціалізму, — пише він у праці «До історії соціалістичного руху», — аж надто часто пахне державним деспотизмом та уніформізмом, що проведений справді в життя міг би статися великим гальмом розвою або джерелом нових революцій» [1; 524]. Іван Франко вірив у органічний розвиток суспільства і в матеріально-економічній, і в духовно-культурній сфері, тому рішуче заперечував, що цивілізаційний поступ може відбуватися в контексті боротьби продукційних сил чи під час гегемонії одного класу над іншим. Адже Франків соціалізм був соціалізмом етичним, основаним на моральних принципах.

Ідейна трансформація Франка-політика пройшла три основні етапи: кінець 70-их — початок 80-их років XIX ст. — він знайомиться з марксистською доктриною, середина 80-х — початок 90-х — детально ревізіонує соціалістичні ідеї, з середини 90-х років і до кінця життя — нищівно критикує антигуманні, антинаціональні постулати марксизму, твердо переходить на національні позиції. Публіцистична спадщина Івана Франка на будь-якому еволюційному етапі його світогляду наскрізь пронизана самостійницькими, національними прагненнями.

Отже, *третьої етапу світоглядної трансформації поглядів Івана Франка (90-і — 900-і роки) — перехід на позиції національно-самостійницької*

ідеології. Відгук на декларацію молодих українців-«тарасівців» в статті «Програма молодих українців», дискусія Івана Франка з Юліаном Бачинським (стаття «Ukraina irredenta»), з українськими соціал-демократами, яких представляла Леся Українка, («З кінцем року», «Коли не по конях, то хоч по оглоблях»), статті «Поза межами можливого», «На склоні віку», «Що таке поступ?», «Отвертий лист до галицької української молоді», «Свобода й автономія», «Суспільно-політичні погляди М. Драгоманова», «Легкомисність чи щось інше» — підтверджують переорієнтацію світогляду Івана Франка. З цих публікацій робимо висновок, що Іван Франко зрозумів не лише антинаціональність марксистської доктрини, а й усвідомив, що навіть втілення таких його ідей етичного соціалізму, як рівність, братерство, солідарність, не можливе без політичної самостійності. «Все, що йде поза рами нації, це або фарисейство людей, що інтернаціональними ідеалами раді би прикрити свої змагання до панування одної нації над другою, або хворобливий сентименталізм фантастів, що раді би широкими «вселюдськими» фразами покрити своє духовне відчуження від рідної нації» [2; 284] — основний рефрен його національної публіцистики.

Повноцінне та цілісне існування національного організму, як свідчить аналіз статей Івана Франка, можливе лише на базі триєдності: людина — культура — історія. Майже у всіх своїх статтях Іван Франко акцентує на людському факторі — важливу роль в націєтворчому процесі відводить українській інтелігенції. Ця провідна верства населення мала б стати першою на шлях вселюдського поступу та загальнонаціональних ідеалів і повести за собою маси. Проте Івана Франка обіймав страх неготовності української еліти до переломного політичного моменту. В низці своїх статей — «Чи вертатись нам назад до народа?», «Наше теперішнє положення», «Нашим приятелям», «Теперішня хвиля а русини», «З новим роком (1897)», «Отвертий лист до галицької української молоді» — закликав інтелігенцію формувати політичну свідомість народу, консолідувати націю, оберігати її національну ідентичність.

У своїй публіцистиці Іван Франко також розгорнув перед українцями стратегію і концептуальну програму національного культуротворення. Багато уваги приділяв літературі як субстанції, на основі якої формується нація. В статтях «Література, її завдання й найважливіші ціхи», «Хуторна поезія П. А. Куліша», «Інтернаціоналізм та націоналізм у сучасних літературах», «Тарас Шевченко», «Леся Українка», «Народний празник», «З останніх десятиліть ХІХ в.», «Михайло П. Старицький», «Задачі і метод історії літератури», «Принципи і безпринципність», «Українці» — мислитель розробив гуманістично-культуроцентричну концепцію нації. Працю в культурній сфері Іван Франко вважає пріоритетнішою для розв'язання національного питання, ніж соціально-економічні перетворення, тому й спрямовує суспільно-естетичну свідомість в національне русло.

Поетапний науковий аналіз еволюції світогляду Івана Франка, що віддзеркалився у його публіцистиці, дає підстави для такого основоположного висновку: *суспільно-політичні погляди Івана Франка еволюціонували від захоплення соціалістичними ідеалами, які він намагався прищепити на національний ґрунт, до критики марксистських доктрин та рішучого переходу на національно-самостійницькі позиції*. План формування модерної української нації, який розробив Іван Франко у своїй публіцистиці, досі залишається одним з визначних досягнень української політичної думки.

Узагальнюючи погляди Івана Франка на національне питання, беручи до уваги еволюційний розвиток світогляду від соціалістичних до національних ідеалів, ми припускаємо, що *Франків суспільно-політичний ідеал — це політично, економічно, культурно незалежний розвиток нації, який базується на свідомій політичній волі та духовній мобілізації народу*. Світогляд Івана Франка можна означити як реальний етично-християнський націоналізм.

Публіцистична спадщина Івана Франка досі повністю не вивчена, нові розвідки франкознавців ще можуть додати цікаві аспекти до розуміння його світобачення.

1. *Франко І.* До історії соціалістичного руху? // Франко І. Вибр. твори: У 3-х т. — Т. 3. — Дрогобич: Коло, 2004. — С. 524.
2. *Франко І.* Поза межами можливого // Франко І. Зібрання творів: У 50-ти т. — К.: Наукова думка, 1986. — Т.45. — С. 284.
3. *Франко І.* Соціалізм і соціал-демократизм // Франко І. Вибр. твори: У 3-х т.— Дрогобич: Коло, 2004. — Т. 3. — С. 483.
4. *Франко І.* *Ukraina irredenta* // Франко І. Вибр. твори: У 3-х т. — Т. 3. — Дрогобич: Коло, 2004. — С. 391.
5. *Франко І.* Що таке поступ? // Франко І. Вибр. твори: У 3-х т. — Дрогобич: Коло, 2004. — Т. 3. — С. 471.
6. Цит. за: *Возняк М.* Нариси про світогляд Івана Франка. — Львів, 1956. — С. 167.

**TRANSFORMATION OF IVAN FRANKO VIEW'S
ON SOCIAL AND POLITICAL SYSTEM FROM SOCIALIST
TO NATIONALIST IDEALS
(ASPECT OF PUBLICISM)**

Galyna Synychych

Ivan Franko National University of Lviv,
Chuprynky Street 49, 79044, Lviv, Ukraine

Tel. office: (032) 239-47-51

E-mail: journft@franko.lviv.ua

In article author analyze transformation of Ivan Franko view's on social and political system on the ground of publicism. Also presented integrated conception of world outlook's evolution from socialist to nationalist ideals.

Key words: Ivan Franko, world outlook, social and political ideals, Ukrainian nation, publicism, socialism, conception.

**ИДЕЙНАЯ ТРАНСФОРМАЦИЯ ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКИХ
ВЗГЛЯДОВ ИВАНА ФРАНКО ОД СОЦИАЛИСТИЧЕСКИХ
ДО НАЦИОНАЛЬНЫХ ИДЕАЛОВ
(ПУБЛИЦИСТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ)**

Галина Синичич

Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
ул. Генерала Чупрынки, 49, 79044, Львов, Украина

Тел. оф.: (032) 239-47-51

E-mail: journft@franko.lviv.ua

Проанализирована поэтапная трансформация общественно-политических взглядов Ивана Франко в контексте его публицистики. Подается целостная концепция эволюции мировоззрения од социалистических до национальных идеалов.

Ключевые слова: Иван Франко, мировоззрение, общественно-политические идеалы, украинская нация, публицистика, социализм, концепция.

Стаття надійшла до редколегії 13.12.2007

Прийнята до друку 14.04.2009